

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
<2021>

A kutató neve:	
Dr. Dáné Veronka	
A kutatás témája:	
Az ippi, szalontai, bélmezői, keserői Fráter és a váradi, micskei Baranyi családi levéltárak 16–17. századi anyagának feltárása, regeszták készítése	
A kutatás helyszíne:	
ország, város	Románia, Nagyvárad
intézmény(ek)	Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Bihor / Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Fióklevéltára
A kutatás ideje: 2021. júl. 04. – szept. 03.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül):	
A korábbi, 2020-as ösztöndíj (amely során a Bihar vármegyében mintegy 500 esztendeig birtokos és több tagja révén a megye életében meghatározó szerepet játszó família, az ugrai Ugray és a jószágait megöröklő, Krasznában és Közép-Szolnokban birtokos, az említett megyéknek több alispánt, szolgabíró adó bölöni Bölöni család levéltárának 16–17. századi iratanyagát tártam fel) a folytatásaként 2021-ben a megye életében szintén kiemelkedő szerepet játszó família, az ippi, bélmezői, szalontai, keserői előnévvel egyaránt említett <i>Fráter és a váradi, micskei Baranyi levéltárak</i> 16–17. századi iratanyagának feltárására, regesztázására került sor. A két család két korszakot és a megye birtokos nemességének két „típusát” képviseli. A szélesebb közvélemény által a Madách Imre felesége vagy a nótaszerző Lorándnak köszönhetően ismert Fráterek a 16–17. század fordulóján emelkedtek fel a Partium ítélőmesterségét csaknem két évtizedig (1611–1629) viselő Fráter Istvánnak (és nem utolsósorban a keserői Susalith-Horváth családdal való összeházasodásnak) köszönhetően, majd őt követően több mint három évszázadig a megye meghatározó szereplői maradtak, tulajdonképpen minden nemzedékben fejedelmi, vármegyei és Debrecen városi tisztségviselőt is adva. A Baranyiak viszont előbb a 17. század végén Debrecenben, az 1692-ben főbíróvá választott Mihály révén váltak ismertté, majd a megye birtokosai között a katolizáló, alispánságot elnyerő Miklósnak köszönhetően (a micskei és telegdi jószágok megszerzésével) vetették meg a lábukat. A jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Levéltárában, az ún. Családi fondok gyűjteményében (Colecția de fonduri familiale), (fonszáma: 67) nyilvántartott két családi levéltár 1891-re került a Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet Múzeumába. A Fráter levéltár történeti értékű anyagát az akkor szolgabíró Fráter Béla beleegyezését követően Karácsonyi János válogatta ki és ezt követően helyezték el a Múzeumban. A család levéltárának egy másik része az Országos Levéltárba került, ahol 1945-ben elpusztult, és ismeretlen annak az	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül az ösztöndíj adományozójának honlapjára.

iratanyagnak a sorsa, amely valószínűleg az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárával került a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltárába, majd azzal feltehetően a RNL Kolozs Megyei Levéltárába került. A Baranyi levéltár Baranyi Ödön képviselő által átengedett részét, örök letétként, szintén szállította be Karácsonyi János a Múzeumba. A levéltár másik, Micskén maradt része (18 csomó, 18–19. századi anyag, amint a Jakó Zsigmond által készített leírásból tudjuk) az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába és annak államosításával a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára kezelésébe került. Mivel rendezetlenként került átvételre, és mivel ez azóta sem történt meg, a kutatás számára hozzáférhetetlen. A Fráter család esetében tehát a Váradon őrzött anyag az, ami a família levéltárából tulajdonképpen fennmaradt, a Baranyi esetében pedig a régebbi és az egyetlen hozzáférhető. Ma már megállapíthatatlan, hogy a levéltárak milyen rendben kerültek a Múzeumba, az azonban a fennmaradt levéltár-lajstromok, az iratokon található „jelzetek” alapján valószínűsíthető, hogy mindkét família a korabeli gyakorlatnak megfelelő rendben őrizte iratait. Feltételezhető, hogy a bekerülést követően rendezési munkákra nem került sor, az 1948-as államosítást követő költöztetések (előbb a Nagyváradi Regionális, később Körösvidéki Múzeum céljaira kisajátított püspöki palotába, majd az állami levéltár várbeli raktárába) keveredhettek el/össze a Múzeumban őrzött különböző családi levéltárak egyes iratai. A jelenleg az ún. Családi fondok gyűjteményében (Colecția de fonduri familiale, fondszáma: 67) őrzött levéltárak, ahogyan az Ugray-Böölöni levéltár, az 1970-es években estek át egy eléggé szakszerűtlen, a proveniencia elvet, de az iratokon található jelzeteket is teljesen mellőző rendezésen, melynek eredményeként egy mesterséges, tárgy szerinti csoportosítást (így pl. Adománylevelek, adomány megerősítések, Pénz- és terménykölcsonokra vonatkozó iratok, Jobbágyságok helyzetére vonatkozó iratok, A családtagok életmódjára vonatkozó iratok, stb.) valószínűsített meg, amely minden szerves egységet, összetartozást felszámolt. Az így kialakított csomókon („dosar”) belül az iratok többé-kevésbé időrendben kerültek elhelyezésre, nem ritkán azonban tévesen datálták azokat. Gyakran sem a csomókon feltüntetett évkör, sem a tárgy nem egyezik az oda helyezett iratok dátumával, tárgyával. Ennek a rendezésnek a végeztével készült el az a csupán a csomók tárgyát és évkörét feltüntető, román nyelvű segédlet, amely mindeddig egyetlenként a kutatást segítette. A kutatás során mindkét levéltár tulajdonképpen teljes átnézésre került (azon csomók kivételével, amelyek egyértelműen későbbi anyagot tartalmaztak és elenyésző volt a lehetősége korábbi iratok felbukkanásának) és mintegy 611 regesztát készült. A **Fráter levéltár** (Fond. nr. 67. Colecția de fonduri familiale, Fond Fráter 1416–1941) iratanyagán érezhető a 19. század végi válogatás, mégis viszonylagos szerves egységet alkot, és valószínűsíthető, hogy a család különösen figyelmet fordított nem csak a jogbiztosító, hanem az általános gyakorlattól eltérően a más jellegű iratok megőrzésére is. Bizonyára ez a familiát felemelő Fráter István ítélőmester „hivatalnok-értelmiségi” voltának is köszönhető, illetve annak, hogy az utódai is a tisztség-/hivatalviselés hagyományát folytatták (fia, Pál a Rákócziak udvari familiárisa, majd a bihari hajdúk kapitánya volt, egyik fia, István, huszti kapitány). Az iratanyag alapján kitűnően rekonstruálható a család felemelkedése, Bihar vármegyei birtokszerzései, amelynek köszönhetően kialakítottak az Asszonyvására, (Ér)Keserű, (Ér)Selind, (Ér)Semjén környéki, nagyrészt összefüggő birtoktestet, amelyet a román állam által 1948-ban végrehajtott államosításig megőriztek. Az iratok tehát zömmel a megyének erre a vidékére vonatkozó adatokat tartalmaznak, rendkívül értékesek azonban Bihar vármegye, a váradai káptalan működése tekintetében is. A levéltárban belül külön ki kell emelni két rendkívül értékes és érdekes egységet. Az egyik az oppromenia /oppremenia-i előnevet viselő *Susalith-Horváth család* iratanyaga. A szórt adatok alapján valószínűsíthető, hogy valamiféle rokonságban álltak Utyeszenics Györggyel, és az oszmán-török hódítás elől menekülve kerültek Biharba, ahol a keserői megtelepedésüket a váradai püspök György

barát segíthette elő, valószínűleg a püspökség itteni birtokán, majd Sassyak egyes portióit ítélve pártfogoltjának, Susalith Péternek. A másik, kisebb iratanyag az egri vicekapitány *Barcsay János és utódai* hagyatéka, amely Barcsay Anna, Fráter Pál felesége révén került a levéltárba, a Heves és Borsod vármegyei „érdekeltségeket” és atyafiságot hozva hozományként. Barcsay Anna „hozománya” a 16. század utolsó harmadában szintén Egerben vitézkedő *felsőszécsi Szénássy/Szénás István irathagyatéka* is, akinek Judit nevű lányát vette feleségül Barcsay János. amely az egri várbeli állapotok és a környékbeli harcokra tartalmaz adatokat. A szórt *Kornis iratok* feltehetően az ő Pásztóhi Annával, korábban Kornis Menyhátrnéval kötött házassága révén kerültek a levéltárba. **A Baranyi levéltár** (Fond. nr. 67., Colecția de fonduri familiale, Fond Barany [!], 1519–1861) 16–17. századi anyaga, a Baranyi Mihály deákra vonatkozó 1-2 iraton kívül nyilván nem családra, hanem a birtokokbeli jogelődreire vonatkozik. A kutatott korszak iratainak jelentős hányada 18. századi másolatban vagy említésben maradt fent, elsősorban a különböző perek csatolmányaként. Az első pillantásra nagyon szórt, szétfutó szálakat, iratokat tehát a Micske és Telegd központú uradalmak és a Baranyiak által megszerzett már birtokok mentén lehet felfűzni. Ezért is lett volna célszerűbb az eredeti, minden bizonnyal birtokok köré csoportosított rendet megőrizni vagy visszaállítani, hiszen ilye módon akár a 14. századtól kezdődően követhető a birtokok sorsa, a birtokosváltások. Jól elkülöníthető a panaszi Pázmányokra és birtokaikra vonatkozó irategyüttes, illetve egy néhány darabos, palotai Czibakokra vonatkozó.

Szintén különválnak mindkét levéltárban a Csókásiakra, borosjenői Bornemisza örökösökre (és Zaránd vármegyére, ill. Borosjenőre és vidékére vonatkozó, elég tekintélyes iratanyag. Egyelőre nehéz megállapítani, hogyan kerültek ide, rendkívül értékesek azonban az ottani társadalom, a megye működése, de az oszmán-török – magyar együttélés mindennapjai tekintetében is.

A kutatás módszere:

Darabszintű (regeszta)-jegyzék készítése

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek:

Az elkészült iratjegyzék, azon túlmenően, hogy ennek köszönhetően immár pontosan megismerhető a levéltárak 16–17. századi iratanyaga, s egyben annak megmentése is, mindenekelőtt a hazai és nyilván határon túli kutatók munkáját könnyíti meg. A feltárt iratok között több olyan is van, amely külön publikációt érdemel (az 1814-es levéltár lajstrom, Susalith Horváth Mihály családi feljegyzései) Ahogyan az Ugray-Bölöni esetben úgy az itteni adatok is kitűnő kiindulópontját képezik például a vármegye fejedelemségkori „archontológiájának” összeállításához, a tavaly elkezdett munkát (excel adatbázis építés) ezekkel kiegészítve folytattam. A munkát az ún. Iratgyűjtemény tekintetében kellene, lehetne folytatni, és természetesen a Várad püspökség és a káptalan fennmaradt levéltárában (elsősorban utóbbi regnicolaris levéltárában).

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat):

Azon túlmenően, hogy a levéltár a 16–17. század vonatkozásában nagyon értékes (elsősorban Bihar vármegye társadalma, működése, tisztségviselői, a várad káptalan és Várad városa, de Zaránd vonatkozásában is), a későbbi, gazdagabb 18–19. századi

iratanyag (birtokigazgatási iratok, összeírások, inventáriumok, a családi levelezések) a korszak kutatóinak figyelmére méltán tarthatnak igényt. A kutatás tervezésekor azonban figyelembe kell venni, hogy a most már gyakran használhatatlan mikrofilmolvasó és a rövidebb nyitva tartás (hétfőtől csütörtökig, 8.30–14.30 között) miatt a kutatás időigényesebb.